
КРАВЕЦЬ Л. М.,
кандидат педагогічних наук,
доцент, кафедра загальної
та соціальної педагогіки,
Кременецький обласний
гуманітарно-педагогічний
інститут ім. Тараса Шевченка,
м. Кременець

ВИХОВАННЯ ЩАСЛИВОЇ ДИТИНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'І

У статті розглянуто проблему впливу сімейного виховання на формування щасливої дитини. Враховуючи погляди класиків педагогіки та сучасних дослідників на проблему розвитку щасливої особистості, проаналізовані зміст, форми і методи, визначені нові підходи виховання дитини у сімейних умовах.

Ключові слова: сім'я, домашнє виховання, сімейне виховання, формування особистості, батьки та діти, право дитини на щастя, щаслива дитина.

В статье рассмотрена проблема влияния семейного воспитания на формирование счастливого ребенка. Учитывая взгляды классиков педагогики и современных исследователей на проблему развития счастливой личности, проанализированы содержание, формы, методы, определены новые подходы воспитания ребенка в семейной среде.

Ключевые слова: семья, домашнее воспитание, семейное воспитание, формирование личности, родители и дети, право ребенка на счастье, счастливый ребенок.

The article deals with the problem of family influence on a happy child formation. Taking into account the views of the classics of Pedagogics and modern researchers on the problem of development a happy personality, the content, forms and methods are analyzed. New approaches of raising a child in the family environment are stated.

Key words: family, home upbringing, family upbringing, the personality's formation, parents and children, child's right to happiness, happy child.

Постановка наукової проблеми та її значення. Немає жодної сім'ї, у якій визначався би спосіб життя, виховання дітей здійснювалося б по аналогу. Кожна окрема родина – це маленька держава зі своїми законами, звичаями, традиціями. Надто складно давати поради батькам щодо виховання дітей. Тому існує постійний ризик зробити непоправну помилку: зруйнувати налагоджені дружні стосунки, взаємодовіру, посягати сумніви щодо правильного вибору методів виховання тощо. Саме тому, сімейне виховання – це одна із найбільш складних тем, що досліджується сучасними науковцями. Враховується багато чинників, особливо тих, які мають глибокий історичний змістовий відбиток. На основі аналізу набутого досвіду можна підкреслити загальні тенденції, вказати на помилки, визначити позитивні підходи у стратегії і тактиці сімейного виховання, дати мудрі поради стосовно створення умов для задоволення потреб дитини у сучасній родині.

Аналізуючи проблему забезпечення щасливого дитинства у повноцінній українській сім'ї, де батьки виховують свого нащадка у любові, будують стосунки так, щоб дитина почувала себе визнаною, жила за певними законами, знаходимо тисячі аргументів на її захист. Підкреслюємо: найбільше щастя – народитися у сім'ї, де є мама і тато, які віддають усю любов і ласку, навчають бути справжніми, ведуть за собою у майбутнє. Тоді і справді відчуваємо, що потрібні у цьому житті. Допоки живі батьки – це можливо. У проголошеній Генеральною Асамблеєю ООН Декларації прав дитини сказано: «Дитина для повного і гармонійного розвитку її особистості потребує любові і розуміння. Вона має, якщо це можливо, рости під опікою і відповідальністю своїх батьків, в атмосфері любові, моральної та матеріальної забезпеченості» [4].

Аналіз досліджень і публікацій.

Проблема людського щастя хвилювала вчених на протязі багатьох віків. Такі філософи як Аристотель, Платон, Сократ, Гегель, Кант, Ніцше, Шиллер, Сковорода присвятили свої роботи дослідженню сутності поняття людського щастя, шляхів його досягнення. Сучасні науковці теж детально аналізують різні підходи щодо виховання дітей у сім'ї: Т. Алексеєнко описує сутність гуманних взаємин батьків та дітей, вказує шляхи їх досягнення; С. Ладивір розкриває зміст родинних джерел духовності, підкреслює, якими мають бути стосунки між батьками та дітьми, щоби сприяти гармонійному розвитку малюка; Н. Максимова демонструє, як позитивний клімат сім'ї стає запорукою успішного формування особистості дитини, переконує, що розуміння та прийняття дитини дорослими допоможе їй упевнено йти вперед і досягати успіху.

Не дивлячись на цікаві наукові доробки щодо сімейного виховання, проблема виховання щасливої дитини в сім'ї ґрунтовно, у комплексі практично не досліджувалась. Особливо це стосується життя дитини у сучасній сім'ї.

Мета статті – виявити перспективні педагогічні підходи, що стосуються виховання щасливої дитини в сучасній сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожна людина будь-якого віку, незалежно від нації, віросповідання, рівня вихованості, освіченості, від того, хто її батьки, яке у них соціальне положення, де народилася, який родовід, який її матеріальний статок, має право на щастя.

Що ж таке щастя? «Щастя – це такий настрій, при якому нами більшу частину часу володіють приємні думки й відчуття. Відчуття щастя – це властивість людського мозку; коли ми щасливі, ми мислимо краще, працюємо успішніше, сприймаємо все гостріше й відчуваємо себе здоровими» [2, с. 28]. Кожен розуміє і відчуває щастя

по-своєму. На нашу думку, це стан душі, тіла, розуму. Залежить він від багатьох чинників. Зрештою, це глибоко індивідуальне відчуття.

«Людина створена для щастя, як птах для польоту». – гласить народна мудрість. Бути щасливою людиною треба вчити. Це безпосередній обов'язок тих, хто народив і тих, хто взяв на себе зобов'язання її виховувати та навчати. Історія сімейного щастя чи нещастя починається тієї миті, коли молоді люди надягають весільні обручки та отримують свідоцтво про шлюб. Ніхто тоді не замислюється, які труднощі випадуть на їх долю та долю їхніх майбутніх дітей. Великі випробування треба пережити кожному. Вміння долати їх разом, іти до мети і не зупинятися – напевно, у цьому і суть людського щастя.

В усі часи основною цінністю, багатством сім'ї були і є діти. Вони – сенс людського життя, джерело збагачення духовного світу батьків, спонукання їх до звершення важливих вчинків, до творчості, відкриттів, наповнення їх розуму і серця відчуттям радості і щастя.

Люди, які мають щасливі спогади про дитинство, були оточені великою любов'ю батьків, особливо впевнені у собі. У них вироблений стійкий соціальний імунітет. Є надійний стержень, опора, що дозволяє долати будь-які перешкоди, негаразди, бути готовими до гірких розчарувань, поразок та вміння й бажання їх переборювати. Завдяки моральним цінностям, проявам дійової любові по відношенню до них, є можливість залишитися вірним собі, не зрадити своїм ідеалам, не продаватися, не розмінюватися на дрібниці. Така людина успішно переживає випробування і бідність, і багатством.

Проблема виховання щасливої дитини була і є в центрі уваги багатьох відомих людей. Кожен з них розумів це по-своєму. Проаналізуємо їхні погляди через призму сучасності.

Просвітитель Сковорода неодно-

разово запитував про те, у чому ж полягає щастя людини? І сам давав відповідь: в праці для суспільства, в сумлінному виконанні людського обов'язку, в реалізації природного покликання. Його вихованець М. Ковалинський писав про те, як Г. Сковорода уявляв собі щасливу людину: «Щастя людини полягає в тому, щоб пізнавши власну у собі здатність, згідно неї знайти застосування в житті. Так, численні богослови були б, можливо, кращими, довіреними у справах, численні вчені – кур'єрами, численні судді – орачами, воєначальники – пастухами, ченці – продавцями й ін...» [7, с. 397].

Людина щаслива, коли вона здорова. Від цього великою мірою залежить рівень вихованості. Тому батьки, несучи відповідальність за дитину, повинні дбати про її фізичну досконалість. Сковорода, надаючи виняткового значення фізичному здоров'ю, намагався знайти зв'язок між фізичним станом і різними психічними захворюваннями «...не шкодь, не руйнуй свого тіла..., але зроби його тоншим, скорочуючи надмірну їжу й уникаючи вогню, породженого вином, звідки всі пороки душі, а з останніх, у свою чергу, – всі хвороби тіла. Не той вбиває коня, хто годує його простим кормом, а той, хто дає багато вівса і не додержує міри в їзді» [7, с. 257–258]. Корисний рецепт пропонує Григорій Савич: «Лікування ж – у тому, щоб бути веселим і бадьорим» [7, с. 273]. Фізичне здоров'я, життєрадісність він вважав основою гармонії душі і тіла людини, твердячи: «Якщо ти здоровий, радію; якщо ти до того ще й веселий, радію ще більше, бо веселість – це здоров'я гармонійної душі» [7, с. 246].

Сім'я – центральний осередок життя, виховання і головне Боже надарування, яким людина нагороджена саме через батьків. Сковорода переконує, що є «...два головні батьківські обов'язки: «На добро народити й добра навчити. І коли хтось не зберіг

жодної із цих двох заповідей: не на добро народив і не добра навчав, такий не є батько дитині, а винуватець його вічної погибелі» [7, с. 105–106]. «Бо батьки – Божа, а діти – батьківська подoba, зображення, копія. Як від яблуні соки у гілля її, так батьківський дух і норов переходять у дітей, аж поки не відлучаться і наново не вкоріняться» [7, с. 108]. Батьки несуть відповідальність за дітей і навпаки. Тому догляд за батьками він вважав не бідую, а радістю і блаженством своїм – «...моя веселість та блаженство» [7, с. 105]. Ці думки філософа дуже важливі і сьогодні. Сучасним батькам варто взяти їх у власну практику виховання дітей, щоб зробити їх щасливими.

Видатний польський педагог Януш Корчак писав: «Дитина – не лотерейний білет, на який має випасти виграш у вигляді портрета в залі засідань магістрату чи бюста у фойє театру. У кожного є своя іскра, яка може розпалити вогнище щастя і правди, може у десятому поколінні вибухнути пожежею генія і спалити рій свій, даруючи людям світло нового сонця» [5, с. 46].

Дитина – щаслива, коли вона може сказати: «Я можу. Я вмю. Я знаю. Я маю» [5, с. 66]. Наступні слова – продовження цього висловлювання, переконання у тому, що велике це досягнення, вищий рівень професіоналізму, прояву людяності: «Якщо ви вмієте визначати радість дитини та її силу, то повинні помітити, що найвищою є радість подолання труднощів, досягнутої мети, відкритої таємниці, радість тріумфу і щастя самотійності, опанування і володіння» [5, с. 39]. Дуже важливо знати батькам: «Це не пуста фраза, коли я кажу: щастя для людства, що ми не можемо примусити дітей підкорятися виховним впливам і дидактичним замахам на їхній здоровий розум і здорову людську волю» [5, с. 34]. Тому Корчак все своє свідоме життя захищав права дітей: «Я закликаю до Великої хартії вольності, до захисту прав дитини. Може, цих

прав більше, я знайшов три основні: 1. Право дитини на смерть. 2. Право дитини на сьогоднішній день. 3. Право дитини бути тим, чим вона є» [5, с. 34]. Дорослим необхідно учитися уміти та хотіти розуміти дітей: «Неправда, що дитина хоче то шибку з вікна, то зірку з неба, що її можна підкупити потуранням і поступливістю, що вона вроджений анархіст. Ні, дитина має почуття обов'язку, не нав'язаного насильно, любить вона і розклад, і порядок, не відмовляється від обов'язків та виконання правил. Вимагає тільки, щоб ярмо не було надто важке, не натирало шиї, щоб її розуміли, коли вона не втримається, посковзнеться, коли вона змучена пристане, щоб перевести дух» [5, с. 80].

Сучасний науковець Т. Алексєєнко пише, що дитина потребує постійного підтвердження любові до себе. Саме це почуття вселяє в неї відчуття захищеності і впевненості у собі. Однак, любов батьків до дитини, як і самі батьки, буває різною. Поряд із надмірною любов'ю не менш проблематичною є і недостатність любові. Малим дітям надзвичайно важливе відчуття близькості, контакту. Діти заслуговують на чуйність до своїх потреб. Вона необхідна для їхнього здоров'я і душевного комфорту. Виховання любов'ю передбачає відмову не тільки від сліпого обожнювання, а й від патерналізму, від шовінізму дорослих стосовно дітей [1].

Сім'я дає відчуття належності до певної групи. Без цього людина почувається самотньою (реалізація потреби людських зв'язків). Дає відчуття і реальні докази своєї значущості для інших. Без цього у людини розвивається почуття неповноцінності (реалізація потреби самоствердження). Дає змогу відчуті взаємне тепло. Інакше у людини нерідко виникає негативне ставлення до життя, схильність до песимізму (реалізація потреби прихильності). Формує почуття своєї неповторності. Інакше у людини виникає почуття власної сірості, неталанови-

тості (реалізація потреби самосвідомості). Дає зразок для наслідування, адже кожний має у щось вірити, щось любити, щось визнавати і заперечувати (реалізація потреби орієнтації) [6].

Що характеризує сучасну українську сім'ю? Середньостатистичний український батько виховує свою дитину лише 4 хвилини на день. Матері ж приділяють своїм дітям трохи більше часу – аж півтори-дві години щодня. Лише 32% татусів допомагають дітям робити домашні завдання. А чоловіків, які доглядають хвору дитину – лише 10%. Тільки 24% татусів водять своїх дітей до школи. Іноді діти потребують захисту і від власних батьків. 90-97% неповнолітніх правопорушників вихідці із неблагополучних сімей. Кожна п'ята дитина, яка хворіє на невроз перенесла розлуку з батьками. 60% учнів, що відстають у навчанні ростуть без родини [3, с. 11].

Найбільш типовими помилками сімейного виховання, які роблять дітей нещасливими є: безконтрольність, бездоглядність – батьки занадто зайняті власними справами і не приділяють необхідної уваги дітям; гіперопіка – життя дитини знаходиться під постійним наглядом, весь час вона слухає суворі накази, численні заборони. Інший різновид гіперопіки – виховання за типом «кумиру» сім'ї, виховання за типом Попелюшки – виховання в умовах сімейного відкидання, байдужості, холодності; жорстке виховання – за будь-яку провину дитину карають і вона росте в умовах постійного страху; виховання в умовах підвищеної моральної відповідальності – з малих років дитині навіюється думка, що вона обов'язково має справджувати честолюбні надії батьків, або на неї накладаються непосильні обов'язки; застосування фізичних покарань – фізичні покарання призводять до фізичних, психічних, моральних травм, які зрештою ведуть до зміни поведінки дітей [6, с. 501].

Сім'я, як соціальний інститут, нині перебуває у стані гострої кри-

зи. Їй притаманні знервованість, відсутність побутових вигод, грубість, сварки, чвари, піклування лише про власний комфорт, відсутність милосердя в окремих членів сім'ї. Перешкодами повноцінного виховання дітей є передовсім нестатки, брак часу, неготовність батьків прислухатися до потреб, бажань та нахилів своєї дитини, нерозуміння важливості цього процесу. Такі життєві умови досить часто викликають у дітей депресивні стани, емоційне перенапруження, дефіцит позитивних емоцій, стреси. Значний відсоток молодих сімей не може собі дозволити придбати чи просто винаймати житло. Більше половини доходу родини іде на придбання продуктів харчування, десять відсотків – на оплату комунальних послуг, а решта – на невідкладні потреби: взуття, одяг. 70% наших громадян хотіли б працювати за кордоном, щоб заробити на дім, машину, освіту дітей. Більшість таких грошей не приносять щастя ні дітям, ні матері: «Не хочу грошей. Хочу маму».

Під час соціального опитування молодь називає такі цінності, як здоров'я, діти, кохання, матеріальне забезпечення, сексуальна гармонія, впевненість у собі. Дехто з молодих вважає, що дитина в родині – це розкіш, що веде до додаткових обов'язків, обмеження особистої свободи. Більшість вважає: сім'я потрібна для того, щоб народжувати й виховувати дітей (90,3%). На другому плані – функція задоволення потреби в коханні (74,2%). Ідеальною сім'єю 64% українців вважають таку, в якій виховується тільки двоє дітей. У більшості українців є велике бажання мати добру, міцну родину, проте бідність заважає здійсненню такої мрії [8, с. 11].

Що найбільше потрібно дітям від батьків? Особливе значення для розвитку щасливої особистості мають: батьківське тепло, взаємна повага в сім'ї, довіра до дитини; сімейна дисципліна, методи виховання, якими користуються батьки; приклад бать-

ків. Дітям потрібне спілкування з батьками. Дефіцит його формує в дитині спотворені стереотипи, може спровокувати агресію. Спільне проведення вільного часу, занурення у проблеми дитини, спільне хобі, час для творчого розвитку дитини, спільна домашня робота вкрай необхідні.

Нами зібрані поради від батьків, які допоможуть створити умови для того, щоб дитина почувала себе щасливою:

- почитати казку;
- пограти з дітьми в ігри;
- організовувати свята для дітей;
- разом вивчити уроки;
- з батьком вирішити «чоловічі справи»;
- доручати дитині виконувати важливі справи;
- бути другом дитині;
- вміти слухати і чути дитину;
- дати дитині відчуття потреби батькам, іншим членам родини;
- не застосовувати фізичних покарань;
- любити дитину такою, якою вона є;
- не змушувати дитину постійно змінюватися та пристосовуватися;
- прислуховуватися до думки дитини;
- залучати її до вирішення важливих сімейних справ;
- дбати про власне здоров'я та оберігати здоров'я дитини;
- батьки мають бути авторитетом для дітей;
- дитина повинна відчувати, що вона є бажаною;
- не вмішувати дітей у конфлікти дорослих;

- дати дитині можливість вибирати улюблені заняття;
- не нав'язувати свою думку;
- шанувати сімейні традиції та залучати дітей до їх виконання;
- бути охайним, дотримуватися чистоти та порядку;
- володіти новими методами і прийомами виховання;
- визнавати право дитини на помилку та допомагати їй її виправити;
- реалізовувати власні та дитячі життєві мрії;
- формувати у дитини здатність бути вдячним;
- вчитись самому прощати та учить цьому дитину;
- мати потребу у захищеності, теплі, любові;
- вчити любити і берегти почуття;
- батько має бути годувальником сім'ї, мати – берегинею сімейного вогнища.

Напевно, в цьому треба шукати істину у вихованні щасливої дитини в сучасній українській сім'ї.

Висновки. Від сімейної атмосфери, від стосунків між батьками і дітьми залежить дух сім'ї: настрій, благополуччя і щастя кожного члена родини. Цьому сприяють: вивчення досвіду сімейної педагогіки та впровадження її в теорію й практику вітчизняного сімейного виховання; нові підходи до виховання щасливої дитини в сучасній сім'ї; розуміння завдань та змісту сімейного виховання; зміст, форми, методи та педагогічні умови виховання щасливої дитини з метою подальшого розвитку ідей виховання щасливої дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексєєнко Т. У чому сутність гуманних взаємин батьків і дітей? / Т. Алексєєнко // *Рідна школа*. – 2001. – № 3. – С. 33–36.
2. Блудова Л. Живіть «тут» і «зараз» / Л. Блудова // *Дитячий садок. Управління*. – 2009. – № 2 (12). – С. 28–29.
3. Губицька О. Українська сім'я: яка вона? / О. Губицька // *Експрес*. – 2006. – 11–18 травня. – С. 11.

4. Декларація прав дитини. Електронний ресурс: <http://gkmtk.kiev.ua/vihovna-roboata/deklaraciya-prav-ditini>
5. Корчак Януш. Як любити дітей / Корчак Януш. – К. : «Радянська школа», 1976. – 159 с.
6. Педагогіка: модульний курс : навчальний посібник / І. П. Анєнкова, М. А. Байдан, О. А. Горчакова, В. М. Рссол. – Львів : Новий світ–2000, 2010. – 567 с.
7. Сковорода Г. Твори : у 2 т. / Сковорода Г. – К. : ТОВ «Видавництво «Обереги», 2005. – 2-ге вид., виправл. – 479 с.
8. Яценко П. Не сім «я», а два з половиною! / П. Яценко // Експрес. – 2008. – 13–14 травня. – С. 11.